

Imperializmus és Film: Jon Favreau *A dzsungel könyve* filmadaptációjának elemzése

1. Bevezetés – *A dzsungel könyve* és az imperializmus kapcsolata

Rudyard Kipling leginkább gyerekeknek szóló műveiről ismert angol író és költő 1894-ben adta ki egyik leghíresebb novellagyűjteményét *A dzsungel könyve* címen. Maugliról és a dzsungelben élő, emberi nyelvet beszélő állatok kapcsolatának története olyan elemeket tartalmaz, amelyeknek köszönhetően a novellagyűjtemény szórakoztató és egyben szerethető műnek tekinthető a felnőttek és gyerekek számára egyaránt. A mesébe illő elemek ellenére Maugli történetének elemzését a mű kiadásának idejében zajló imperializmus kora teszi érdekessé, amikor az európai nagyhatalmak a területüket a világ számos területének gyarmatosításával próbálták hatalmasabbá tenni. Ennek az eseménynek köszönhetően számos kritikus szerint Rudyard Kipling gyerekeknek szánt novellagyűjteménye több imperialista elemet is hordoz magában. Ennek ellenére, a Disney filmstúdió Jon Favreau rendező által a legkorszerűbb technikai és technológiai eszközöket felhasználva 2016-ban *A dzsungel könyve* filmadaptációját készítette el Maugli történetéről. Mivel a filmadaptáció megjelenésének idejében már az imperialista és gyarmatosítással kapcsolatos elemek nincsenek jelen, ezért a filmet érdemes aszerint megvizsgálni, hogy a rendezőnek miként sikerült a kritikusok által kihangsúlyozott imperialista elemeket átdolgoznia és/vagy törölnie, ez által pedig új értelmezéseket adnia a művek. Ennek megvizsgálása érdekében Jon Favreau filmjét a legfontosabb filmadaptációval kapcsolatos elméletek felhasználásának segítségével járom körül, valamint az összehasonlítás módszerét alkalmazva összevetem a novellagyűjtemény imperialista elemeit a filmadaptáció elemeivel.

2. *A dzsungel könyve* (2016) – Filmadaptáció

A kutatási kérdések megfelelő megválaszolása érdekében, először érdemes a legfontosabb elméleti fogalmakat tisztázni. Mivel Jon Favreau

* Kukli Csaba, angol nyelvtanár, Szabadkai Műszaki Szakfőiskola, Szabadka

2016-os *A dzsungel könyve* c. filmjében egyértelműen felismerhetőek az eredeti irodalmi műre utaló elemek, ezért érdemes először a filmadaptáció fogalmát meghatározni. Viszont ahhoz, hogy a filmadaptáció fogalmát kellően be tudjuk határolni, szükséges tisztázni magának az adaptáció fogalmának a jelentését is.

Habár a két fogalom jelentésében nagyon hasonló, mégis érdemes egyértelmű különbséget tenni a két fogalom között, hiszen habár minden filmadaptáció adaptációnak tekinthető, ez fordítva egyáltalán nem igaz. Ezt az állítást segít alátámasztani Linda Hutcheon adaptációelméletekkel foglalkozó *A Theory of Adaptation* c. könyve, amelynek bekezdésében azt állítja a szerző, hogy az adaptáció egy olyan összetett fogalom, amely ma már „nem csak a filmet, televíziót, rádiót és számos elektronikus médiát foglalja magában, hanem a vidámparkok, művészeti alkotások, szobrok és a virtuális valóság elemei” is adaptációnak tekinthetőek.¹ Ezzel az állítással Linda Hutcheon egyértelművé teszi, hogy a filmadaptáció az csak egy al-fogalom az adaptáció fogalmán belül, amely egy eredeti (előzőleg elkészült és már létező) mű megfilmesítésének folyamatára utal, amely „testet, hangot, zenét, kosztümöt, fizikai teret, stb.” ad az eredeti műnek.² Ezek a hozzáadott tartalmak által pedig a filmrendezők, producerek egy teljesen új és egyedi munkát hozhatnak létre, amely egyszerre különbözik (fizikai mivoltában) és hasonló (adaptáció mivoltában) az eredeti műhöz.

A hozzáadott tartalmaknak és változtatásoknak köszönhetően a filmadaptációkkal kapcsolatban olyan fogalmak jelentek meg, mint a hűségkritika, amely az adaptáció hű és pontos ábrázolásának megítélésben játszik fontos szerepet. Ennek a fogalomnak köszönhetően egy hierarchikus rendszer jelent meg a filmelmélet területén. Ebben a hierarchikus rendszerben az irodalmi műveket elsődleges „forrás és eredeti” szövegeként tekintették, míg a szövegeken alapuló filmeket a „másodlagos és másolat” jelzőkkel kezdték el jellemezni.³ Ez a hierarchikus rendszer a filmelmélet területét sok éven keresztül uralta és fontos szerepet játszott az irodalmi műveken alapuló filmek megítélésében. A filmadaptációk ilyen megítélését és ezt a hierarchikus rendszert sokan bírálták, többek között Robert Stam is, aki egy új „intertextuális párbeszéd” fogalmat vezetett be

¹ HUTCHEON, L. (2006): *A Theory of Adaptation*, xi.

² HUTCHEON 2006, 37.

³ HUTCHEON 2006, 2.

a filmtudományba.⁴ Itt a hűségkritikával szemben az adaptáció fogalmát dialógusként értelmezi a film és az irodalmi mű között. Ennek a dialógusnak és intertextualitásnak köszönhetően nem beszélhetünk hierarchikus rendszerről, hiszen a film önálló művészeti ágként kezelhető, amely egyenrangú az irodalommal, mivel annak értelmezését segíti elő. Ennek köszönhetően pedig egy párbeszédet figyelhetünk meg a két médium között, ahol az irodalmi elsőség csupán időbelinek tekinthető nem pedig minőségbelinek. Ez a fogalom pedig befolyásolta az adaptáció fogalmának meghatározását, hiszen annak meghatározásakor már nem csak egy egyirányú (forrás szövegből a másolatba) átmenetről kell beszélni, mivel a hierarchikus rendszer felbomlik, hiszen a két szöveg közötti új kapcsolat (párbeszéd) révén minden szöveg egyaránt másolatnak és eredetinek is tekinthető.

Jon Favreau 2016-os *A dzsungel könyve* filmadaptációjában is a Robert Stam féle „intertextuális párbeszéd” jelenséget figyelhetjük meg, hiszen a filmadaptáció valójában az 1967-es Disney által elkészített animációs film remake-je, mivel számos szinte teljesen egyforma jelenetet tartalmaz a két film. Ennek következtében pedig a két film és a könyv közötti kapcsolat egy intertextuális párbeszédet hoz létre, ahol a három szöveg kiegészíti egymást és ez által együttesen segítik az egész mű értelmezését.

3. Imperializmus kora és a brit imperializmus megjelenése

Annak érdekében, hogy a kritikusok által kiemelt imperialista elemeket meg tudjuk vizsgálni Rudyard Kipling *A dzsungel könyve* c. könyvében, érdemes először tisztázni azt, hogy mit értünk az imperializmus fogalma alatt.

Robert Johnson történész kutatásai szerint történelmi-kronológiai sorrendben az imperializmus kifejezés először „az angol politikai nyelvvezetben jelent meg, ami III. Napóleon potenciálisan agresszív külpolitikáját jelentette” az 1840-es években.⁵ Később, az 1870-es években a kifejezést „Disraeli Zuluföldön és Afganisztánban alkalmazott politikájának agresszív és népszerűtlen jellemzésére használták,” majd 1878-ban Carnavorn gróf az imperializmust fogalmát pozitívabb értelemben egy

⁴ STAM, R. (1988): Mikhail Bakhtin and Left Cultural Critique, *Postmodernism and Its Discontents: Theories, Practices*, 116–145.

⁵ JOHNSON, R. (2003). *British Imperialism*, 2.

olyan fogalomként definiálta, ami „összekapcsolja a nagy angol nyelvű közösséget.”⁶ Ezen felül viszont, Johnson szerint az imperializmus általánosságban a „politikai uralmat, gazdasági kizsákmányolást, és katonai elnyomást”⁷ jelenti, amelyen keresztül a birodalmak növekedtek és fenn tartották magukat, így a kifejezés tágabb értelmezésében „magában foglalja az államok azon vágyát, hogy a nemzetbiztonság, közvetlen hatalom gyakorlás és befolyás, gazdasági és katonai hegemonia miatt uralkodjanak.”⁸ A Brit Birodalom is hasonló célok miatt kezdte el az imperialista politikáját folytatni, így a 19. század során számos területet foglalt el a világ különböző részein. A Brit Birodalom által elfoglalt területek közé tartozott a mai India területe is, és mivel *A dzsungel könyve* c. novella-gyűjtemény cselekménye egy indiai dzsungelben játszódik, ezért érdemes magáról az India területén akkoriban jelenlévő brit imperializmust is megvizsgálni.

Robert Johnson kutatásai szerint India a „Brit Birodalom legrangosabb és legnépesebb gyarmata volt,” nagy számú nyersanyagforrással, így főként gazdasági célok vezérelték a Brit Birodalom megjelenését Indiában.⁹

A britek uralma idején több különböző csoport és eszmerendszer is megjelent Indiában. Voltak olyanok, akik támogatták a brit uralmat és azt állították, hogy Indiát a brit hagyományok szerint kell irányítani és megváltoztatni.¹⁰ Ezeket a csoportokat Robert Johnson kutatásai szerint „Anglicistáknak” nevezik, akik úgy vélték, hogy az India egy „alapvetően hátrányos hely” és a brit uralom egy lehetőség a hátrányos indiai emberek számára, hogy „megtanulják az angol nyelvet és átvegyék az angol szokásokat az angol oktatás által.”¹¹ Velük ellentétben az „Orientalisták” is jelen voltak Indiában, akik azok a brit „tudósok egy csoportja voltak, akik azért utaztak Indiába a 18. század végén és a 19. században, hogy tanulmányozzák India kultúráját, történelmét és nyelveit,” ezzel segítve „India múltjának újjáéledését.”¹² Ezen felül megjelentek az „utilitarizmus” képviselői is, akik a „politikai és jogrendszer megreformálására

⁶ JOHNSON 2003, 3.

⁷ JOHNSON 2003, 2.

⁸ JOHNSON 2003, 12.

⁹ JOHNSON 2003, 24.

¹⁰ JOHNSON 2003, 25-26.

¹¹ JOHNSON 2003, 26.

¹² JOHNSON 2003, 25-26.

törekedtek,” az „evangélikusok, akik erőteljesen kampányoltak az Indiába való belépésért” és a „szabad kereskedők, akik India közúti és vasúti fejlődését támogatták.”¹³

Ezek a csoportok és eszmerendszerek kialakulásának köszönhetően pedig megfigyelhető a brit imperializmus pozitív és negatív oldala is Indiában. Egyrészt a pozitívumok közé sorolhatóak a vasútvonalak, közúthálózatok, hidak építése, iskolák alapítása, ami által fejlesztették Indiát és segítették annak újraéledését. Viszont a negatívumok is jelen voltak, ami a politikai és gazdasági hatalomgyakorlásban, és a rasszizmus megjelenésében nyilvánult meg.

4. Elemzés

Imperializmus elemei Rudyard Kipling novellagyűjteményében

Rudyard Kipling Indiával való személyes kapcsolata¹⁴ és *A dzsungel könyve* c. novellagyűjtemény kiadásának idejében zajló imperializmus miatt számos kritikus szerint, Kipling novellagyűjteményében fellelhetőek az imperializmus elemei.

Az első ilyen elem Maugli karakteréhez köthető, aki Asghar és Muhammad szerint a „brit inváziót” jelképezi, mivel minden olyan tulajdonsággal rendelkezik, amely egy akkori brit imperialista tisztviselőt jellemezte. Az egyik ilyen tulajdonsága az, hogy felsőbbrendű karakternek tekinthető az állatokkal szemben, hiszen „az állatok engedelmeskednek parancsának,” ez miatt pedig az akkoriban élő brit imperialista tisztviselőkkel vonható párhuzamba Maugli karaktere, mivel a tisztviselők is mindig felsőbbrendűnek tekintették magukat az őslakos indiaiak felett, akár csak az „Anglicisták” tették, akik az európai rendszer átvételét kívánták.¹⁵

A második imperialista elem Kipling novellagyűjteményében a farkasokhoz köthető, akik támogatják és védik Mauglit ugyanúgy, mint a „helyi hadvezérek és törzsi fejesek,” akik szintén támogatták és védték a gyarmatosítókat.¹⁶

¹³ JOHNSON 2003, 26.

¹⁴ Rudyard Kipling Bombay-ben, Indiában született 1865-ben.

¹⁵ JAMIL A., MUHAMMAD I.B. (2017): Contrapuntal Reading of Rudyard Kipling's *The Jungle Book*: Theorizing the Raj through Narrativity, *NUML Journal of Critical Inquiry*, 15. sz, 144–160.

¹⁶ JAMIL et al. 2017, 144–160.

A harmadik elem Sir Kán karaktere a történetben, akit a „dzsungel egyetlen vezérének nevezhetünk, és akinek uralmát egyedül Maugli jelenléte fenyegeti.”¹⁷ Hasonlóképpen az Indiában élő emberek is India vezérei voltak, mielőtt a gyarmatosítók megjelentek. Ezen felül, karakterét úgy is lehet értelmezni, mint az „öslakos indiaiak gyűlöletének megtestesítője a civilizált gyarmatosítókkal szemben,” hiszen ő az egyedüli karakter a történetben, aki szembe szegül Mauglival és az emberekkel.¹⁸

Az utolsó imperialista elem pedig szintén egy karakterhez köthető, Bagira személyében, aki Maugli barátja és támogatója a történetben hasonlóképp, mint az „öslakos hűbéri urak, akik szintén támogatói voltak a brit uralomnak Indiában.”¹⁹

A fent említett példákon keresztül jól látható, hogy *A dzsungel könyve* c. novellagyűjtemény összekapcsolható az imperializmus jellegzetességeivel. Ahhoz viszont, hogy megfigyeljük Jon Favreau hogyan törölte vagy változtatta meg ezeket a jól felismerhető imperialista elemeket, szükségeszerű magát a filmet is megvizsgálni, így az elemzésem következő részében Jon Favreau interpretációját vizsgálom meg.

Jon Favreau interpretációja

Jon Favreau 2016-os *A dzsungel könyve* filmadaptációjában az ember és állat közötti viszonyra összpontosít, mintsem a civilizált és a civilizálatlan társadalom ellentétére. Ennek köszönhetően Maugli karaktere az eredeti művel ellentétben nem tekinthető többé felsőbbrendű karakternek a többi karakterhez viszonyítva, hiszen ahogy Bagira is mondja a film elején Mauglinak „Te vagy a legrosszabb farkas, akit valaha láttam!”²⁰ (2:27). Ez a kijelentés Jon Favreau interpretációjára egészében véve ráruházható, hiszen jól láthatóan Kipling történetét nem a brit imperializmus reprezentációjaként tünteti fel Favreau, hanem Maugli történetét egy fiatal fiú identitáskereséséről szóló történetként értelmezi.

Habár Favreau interpretációjában Maugli nem tekinthető felsőbbrendű karakternek, mégis emberi mivoltának köszönhetően különbözik a többi szereplőtől, így nem tartozhat az állatok csoportjába. Ezzel pedig

¹⁷ JAMIL et al, 2017, 144–160.

¹⁸ JAMIL et al, 2017, 144–160.

¹⁹ JAMIL et al, 2017, 144–160.

²⁰ FAVREAU, Jon dir. (2016): *The Jungle Book*, 2:27.

véleményem szerint Jon Favreau felszínre hoz egy másik fontos problémát a társadalomban, ami a faji megkülönböztetéshez köthető, amely már az imperializmus korában is jelen volt. Ennek a faji megkülönböztetésnek és ez által az imperialista elemeknek a megtestesítője Favreau interpretációjában Sir Kán karaktere, aki Mauglival való első találkozásukkor azt mondja, hogy „az ember-kölyökből ember lesz, és az ember tiltva van,”²¹ amely kijelentéssel felszínre hozza a faji megkülönböztetés problémáját.

Azzal, hogy Mauglit a protagonista szerepében, míg Sir Kánt az antagonistáéban tünteti fel Favreau, a kettejük küzdelmével felhívja a figyelmet a film központi elemére, ami a faji megkülönböztetés és ez által az imperialista elemek eltörlésében összpontosul. Ezt a film végén Maugli sikeresen teljesíti, hiszen a tűz segítségével végez Sir Kánnal és így metaforikusan eltörli mind a rasszizmust, mind pedig azokat az imperialista elemeket, amelyekkel Kipling novellagyűjteményét jellemezték. Továbbá azzal, hogy Favreau filmjének utolsó filmkockájában szó szerint becsukódik *A dzsungel könyve* c. könyv, Favreau szimbolikusan is véget vet a negatív imperialista és rasszista jelentéseknek, amelyekkel a könyvet jellemezték.

5. Összegzés

A 19. század folyamán a gyarmatosító politikát folytató hatalmak uralkodtak Európa és világszerte egyaránt. Az új területekkel hatalmukat megerősítő birodalmak közé tartozott az akkori Brit Birodalom is, amely számos területet hódított el a századforduló előtt, többek között India akkori területe is a Brit Birodalom része volt. A Brit Birodalom ezen uralkodása alatt fordult meg Rudyard Kipling is Indiában, aki ezekben az időkben adta ki mai napig is egyik legismertebb művét *A dzsungel könyve* címen, amely még a 21. században is remek adaptációs lehetőséget kínál a filmstúdióknak. Ezt a lehetőséget megragadva Jan Favreau 2016-ban elkészítette saját interpretációját a novellagyűjteményről.

Annak köszönhetően, hogy *A dzsungel könyve* 1894-ben az imperializmus korszaka alatt készült el, számos kritikus szerint rejtett imperialista elemeket hordoz magában. Ahogy ezt tanulmányomban is kiemeltem, a többnyire karaktercentrikus imperialista elemek valóban felfedezhetőek a műben. Ez pedig érdekessé teszi Jon Favreau 2016-os interpretációjának tanulmányozását, hiszen a film kiadásának idejében már nem

²¹ FAVREAU 2016, 11:19.

a gyarmatosító korszakát éli a világ. Tanulmányomban így arra kérdésre kerestem a választ, hogy vajon mennyire sikerült Jon Favreaunak eltörölnie vagy esetleg megváltoztatnia azokat az imperialista elemeket, amelyekkel a novellagyűjteményt jellemezték. Ennek a kérdésnek a megválaszolása érdekében fontosnak tartottam a novellagyűjtemény és a filmadaptáció elemeit megvizsgálni, aminek sikeres véghezvitele után arra a következtetésre juthatunk, hogy Jon Favreau interpretációja a karakterközpontú imperialista elemeket átalakította és Sir Kán karakterében jeleníti meg, amelynek tüzzel való kiiktatásával végleg (metaforikusan is) sikeresen eltörli a negatív imperialista jellemzéseket a novellagyűjteménnyel kapcsolatban.

Felhasznált irodalom:

- FAVREAU, J., dir. (2016): *The Jungle Book*. Walt Disney Studios Home Entertainment. Blue-Ray.
- HUTCHEON L. (2006): *A Theory of Adaptation*. New York.
- JAMIL A. – MUHAMMAD I.B. (2017): *Contrapuntal Reading of Rudyard Kipling's The Jungle Book: Theorizing the Raj through Narrativity*, NUML Journal of Critical Inquiry, 15. sz. 144–160.
- JOHNSON R. (2003): *British Imperialism*. New York.
- KIPLING R. 2019 (1894). *The Jungle Book*. CreatSpace Independent Publishing Platform.
- STAM R. (1988): *Mikhail Bakhtin and Left Cultural Critique* [Mihail Bahtyin és a Baloldali kulturális kritika], *Postmodernism and Its Discontents: Theories, Practices*, 116–145.